

ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ У ПЕРСОНАЖНОМУ ДІАЛОЗІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО КІНО

FUNCTIONS OF SPECIAL INTERROGATIVE SENTENCES IN CHARACTERS DIALOGUE OF MODERN GERMAN FILMS

Оробінська Р.В.,

orcid.org/0000-0001-8783-5526

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської філології

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Статтю присвячено описові комунікативних функцій спеціальних питальних речень у мовленні персонажів сучасних художніх фільмів. Спеціальні питання розглядаються як засіб реалізації інтеррогативного висловлювання, яке виконує роль основного засобу стимулювання розмови в діалозі, а його комунікативні функції значною мірою залежать саме від лексико-синтаксичного вираження питальних речень.

Ключові слова: речення, питання, питальне речення, висловлювання, інтеррогативне висловлювання.

Статья посвящена описанию коммуникативных функций специальных вопросительных предложений в речи персонажей современных немецких художественных фильмов. Специальные вопросы рассматриваются как средство реализации интеррогативного высказывания, которое играет роль основного средства стимулирования разговора в диалоге, а его коммуникативные функции в значительной степени зависят именно от лексико-синтаксического выражения вопросительных предложений.

Ключевые слова: предложение, вопрос, вопросительное предложение, высказывание, вопросительное высказывание.

The article is devoted to the description of the communicative functions of special interrogative sentences in the speech of characters of modern German feature films. Wh-interrogative sentences is considered as a tool of implementing an interrogatory statement, which acts for stimulating of conversation in a dialogue, and its communicative functions depend on the lexical-syntactic expression of the sentences.

Key words: sentence, question, interrogative sentence, saying, interrogative saying.

Постановка проблеми. Посідаючи вагоме місце в житті сучасної людини, кінематограф у наближеному до реальності вигляді представляє побут, манеру поведінки й спілкування представників певної соціальної групи чи нації. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває вивчення комунікативних функцій мовних одиниць, які в процесі спілкування перетворюються на інструмент міжособистісної взаємодії мовців. Одним із основних засобів комунікативної взаємодії мовців у фільмі слугують спеціальні питальні речення.

Інтерес до вивчення спеціальних питальних речень зумовлений тим, що ці мовні одиниці у діалозі слугують основним засобом вербалізації мовленнєвої реакції співрозмовника [3, с. 15; 4, с. 18]. “*Wenn ein Satz die Funktion einer Frage hat, spricht man von einem Fragesatz oder Interrogativsatz*” [5, с. 902]. З одного боку, воно будується за законами мови, а з іншого – є інструментом реалізації комунікативних намірів. У діалозі ці речення вживаються з метою дізнатися про певний факт дійсності, який є зовсім невідомий співрозмовникові [1, с. 180].

У розмовному мовленні спеціальні питання вербалізуються у супроводі висхідної інтонації

[6, с. 4]. Німецькі вчені визначають три головні функції питальних речень у мовленні: *інформативна* – недостатня інформованість мовця про певні факти дійсності стає причиною активізації мовної діяльності співрозмовника; *контактна* – необхідність розпочати розмову або заповнити мовну паузу, що виникла в процесі спілкування; *апелятивна* – сприяє активізації комунікативної діяльності, що дає змогу одному мовцю залучати до розмови іншого [1, с. 180]. Питальні речення в німецькій мові за структурно-семантичними ознаками поділяються на загальні, спеціальні та альтернативні питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативні властивості питальних речень у німецькому мовленні слугували предметом вивчення таких лінгвістів, як Н.Л. Колесникова, Л.О. Остроухова, І.Г. Щепкіна, G. Zifonun. Окремі питання розглядалися в працях, що присвячені функціонуванню синтаксичних одиниць німецької мови, розглядалися в роботах Т.Ю. Глазкової, В.Д. Девкіна, О.А. Кострової, Л.М. Михайлова тощо.

Спеціальні питання (*Ergänzungsfragen oder W-Fragesätze*) у статті розглядаються як вербальний

засіб встановлення факту, сутність якого невідома для комуніканта. Основою таких речень є питальний елемент (W-Wort), що визначає напрям питальної інформації, а також головні члени, які формують предикативне ядро мовної одиниці [7]. Відповідно до правил теоретичної граматики, у німецькій мові є структурно-семантична модель відтворення спеціальних питань: **W + V + N + Si?**: *Was liest du jetzt?*, де V – дієслово-присудок, N – іменний підмет, Si – комунікативна ситуація. Однак реалізація інтеррогативних висловлювань у процесі живого спілкування здійснюється на основі мовних структур, які не завжди відповідають нормам класичної граматики. Особливо це стосується художнього кінематографу, де мовлення персонажів слугує не тільки засобом комунікації, але й інструментом реалізації режисерського задуму.

Метою статті є дослідження комунікативних функцій спеціальних питальних речень у персонажному діалозі сучасного німецького кіно.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: 1) визначити структурні моделі реалізації загальних питальних речень у персонажному мовленні; 2) схарактеризувати функції речень, що відповідають цим моделям, персонажному діалогу сучасного німецького кіно.

Об'єктом дослідження в статті є спеціальні питальні речення, предметом – комунікативні функції цих речень у персонажному діалогічному мовленні.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній проведено ревізію наукових поглядів учених-германістів на особливості змісту та структури спеціальних питальних речень і визначено їх функції на матеріалі діалогічного мовлення персонажів сучасного німецького кіно. Матеріалом дослідження слугують сучасні німецькі художні фільми 1998–2008 років.

Виклад основного матеріалу. Підтримуючи думку О.А. Кострової, вважаємо, що комунікативні функції спеціальних питальних речень значною мірою залежать від їхніх структурно-семантичних характеристик, а також від ситуації, у межах якої вони відтворюються [2, с. 122–123]. Розглядаючи комунікативні особливості спеціальних питальних речень, варто зазначити, що всі їх можна умовно поділити на два види: 1) ті, які вживаються без модального слова; 2) ті, які мають у своїй структурі модальне дієслово.

Залежно від наявності/відсутності модального слова у складі спеціального питання змінюється не тільки семантика речення, але і його комуні-

кативна роль у мовленні. Вербалізація першої групи речень продиктована необхідністю мовця дізнатись про певний факт дійсності, а речення другої групи вживаються для висловлення нарікання на дії й бездіяльність, а також наміри співрозмовника.

Прикладом реалізації висловлювання-запиту інформації слугує комунікативна ситуація з фільму «Lola rennt», у якій Лола намагається з'ясувати причину того, чому її хлопець Мані не дочекався допомоги від неї та, щоб повернути борг, вирішив пограбувати магазин.

Lola: *Warum hast du nicht auf mich gewartet?* (Чому ти на мене не чекав?).

Manni: *Hab' ich doch. Du bist zu spät. Was ist jetzt, kommst du?* (Я чекав. Ти запізнилася. Що тепер, ти йдеш?) (Lola rennt, 00:23).

Питальне речення *Warum hast du nicht auf mich gewartet?* спрямоване на встановлення причин, які завадили Мані дочекатися Лоли. Воно виражає висловлювання, що відтворює прямий **запит інформації**.

Натомість запитання, що мають у своєму складі модальне дієслово, вживаються для висловлення **нарікання** на дії співрозмовника. Реалізуючи таке питальне речення, мовець одночасно висловлює власне судження про предмет розмови, ставлячи до відома співрозмовника. У такий спосіб питальне висловлювання набуває негативного відтінку значення. Прикладом може слугувати ситуація з фільму «Wer früher stirbt ist länger tot», в межах якої вчителька висловлює незадоволення результатами виховної роботи, яку батько проводить зі своїм сином.

Lehrerin: *Wie lange muss Sebastian in der Wirtschaft arbeiten? Ein 11 - Jähriger darf nicht mehr als 4 Stunden arbeiten. Halten Sie sich dran!* (Як довго Себастьян повинен працювати по господарству? Одинадцятирічний хлопчик не може трудитися більше 4 годин. Будь ласка, зверніть на це увагу).

Vater: *Sebastian arbeitet höchstens eine Stunde. Und danach macht er Hausaufgaben für Sie.* (Себастьян працює не більше однієї години. А потім він виконує домашнє завдання для Вас) (Wer früher stirbt ist länger tot, 00:24).

Жінка **нарікає** на дії батька, який змушує сина працювати по господарству, розуміючи, що при цьому хлопчик приділяє мало часу підготовці домашніх завдань. Специфіку комунікативних властивостей речення *Wie lange muss Sebastian in der Wirtschaft arbeiten?* забезпечує модальне дієслово, яке виражає суб'єктивне ставлення мовця до ситуації.

Якщо аналізувати вплив компонентного складу спеціальних питальних речень на їхні комунікативні властивості, то слід зауважити, що відсутність одного або кількох членів не впливає на зміну функцій речення. Збільшення кількості членів речення дає змогу точніше сформулювати зміст питання. І, навпаки, скорочення кількості носіїв змісту питання є наслідком того, що основа питання вже відома мовцям і не потребує деталізації.

Наприклад, для запиту інформації про певний факт дійсності або його характеристики використовуються не тільки прості речення, що створені на основі структурно-семантичної моделі **W+V+N?**: *Was sagst du?* (Wer frühen stirbt ist länger tot, 00:03), але й такі, що мають розширену синтаксичну будову: **W+V+N+O+Adv?** За допомогою речень, які мають розширену структуру, мовці мають можливість точніше сформулювати зміст питання. Функція таких речень залишається сталою: **заним інформації**.

Наприклад, намагаючись з'ясувати можливу причетність Софі до розповсюдження антифашистських агітаційних листівок по містах Німеччини з фільму «Sophie scholl. Die letzten Tage» слідчий просить назвати час, коли дівчина востаннє купувала марки.

Mohr: *Wann haben Sie in der letzten Zeit Briefmarken gekauft?* (Коли останнім часом Ви купували поштові марки?)

Sophie: *Vor etwa zehn oder zwölf Tagen* (Десять чи дванадцять днів тому) (Sophie scholl. Die letzten Tage, 00:37).

Питання слідчого *Wann haben Sie in der letzten Zeit Briefmarken gekauft?* прямо спрямоване на з'ясування інформації, яка його цікавить. Речення ж, що реалізують себе на основі структурно-семантичних моделей **W+V?**: *Was ist?* (Sophie Scholl. Die letzten Tage 00:09) та **W?**: *Was?* (Das Experiment, 00:11, 00:21, 00:22) вживаються для висловлення **прохання уточнити зміст висловлювання**. Наприклад, в іншій ситуації з цього ж самого фільму, в межах якої показано затримання охоронцями двох студентів, що розповсюджували агітаційні листівки забороненого змісту, один із них замість прямої відповіді на запитання намагається уточнити причини затримання.

Schmied: *Stehen bleiben. Sie sind festgenommen. Stehen bleiben!* (Залишатись стояти. Ви заарештовані. Залишатись стояти!).

Hans: *Was ist?* (Що це?).

Schmied: *Sie sind verhaftet!* (Вас заарештовано!). (Sophie scholl. Die letzten Tage, 00:09).

Ганс не очікував, що його антифашистська діяльність так раптово розкриється і, розгубив-

шись, не може повірити, що охоронці його схопили. Питання *Was ist?* вживається хлопцем для того, щоб упевнитися в тому, що саме його антинімецькі дії стали причиною арешту, а не щось інше.

Щодо еліптичних питальних речень, то вони вживаються, як правило, для **перепитування** з метою уточнити інформацію, яка в мовленні вже зазначалась. Скорочена форма спеціального питання, що представлено одним лише питальним словом, за змістом і структурою спирається на попереднє висловлювання, а отже, має на меті уточнення вже відомої інформації. Наприклад, у фільмі «Wer frühen stirbt ist länger tot» еліптичне питальне речення, що відтворене на основі питального займенника *Was?*, вживається Себастьяном із метою уточнити повідомлення брата.

Bruder: *Sie kommen vors Jüngste Gericht* (Вони потраплять на страшний суд).

Sebastian: *Was?* (Що?).

Bruder: *Wann sterben, dann kommen vor's Jüngste Gericht und werden Fegefeuer verurteilt. Und ich werde dir jetzt mal zeigen, was das ist. Du hast ein paar Sünden zu viel auf dem Buckel. Und es ist besser, sie jetzt schon abzuarbeiten* (Коли людина помирає, то вона потрапляє на страшний суд, де їй виносять вирок горіти у вогнищі. Я тобі зараз покажу це. У тебе є пара гріхів за плечима. І краще було б, якби ти їх зараз спокутав?) (Wer frühen stirbt, ist länger tot, 00:09).

У контексті попередніх висловлювань питання хлопчика, яке реалізоване на основі еліптичного речення, є досить зрозумілим для обох співрозмовників. Це означає, що скорочення або звуження структури питальних речень не впливає на їхні комунікативні властивості, що, однак, не можна сказати про речення зі зміненою структурно-семантичною будовою: **W + N + V?**. Як показали результати дослідження, порушення граматичних норм вираження питальних речень здійснюється у разі емоційного напруження мовця з метою висловлення **роздратування**.

Зокрема, вживаючи питання, реалізоване на основі вказаної структурно-семантичної моделі, у фільмі «Lola rennt» Мані не приховує свого роздратування від наївності (на його думку) питання Лоли, яка демонструє своє **занепокоєння** через тривалу відсутність новин про Мані.

Lola: *Was is'?* *Wo bist du?* (Що це? Де ти є?).

Mani: *Wo ich bin? Mann, wo warst du denn, verdammt?* (Де я є? Де ти є, чорт забирай?).

Lola: *Du warst schon weg. Ich kam zu spät* (Тебе вже не було. Я запізнилася) (Lola rennt, 00:08).

Питальне речення *Wo ich bin?* передає внутрішні переживання Мані. Змінюючи позицію

головних членів у питальному реченні, хлопець демонструє збентеженість від цікавості Лоли про його місце перебування, тоді коли вона сама не пунктуальна – запізнилася в такий критичний момент. Те саме можна сказати про речення, які реалізують себе на основі структурно-семантичної моделі **N + (V) + W?**: *Du hast was?* (Die Welle, 01:22); *Gruppensrat was?* (Die Welle, 00:54). У мовленні такі запитання вживаються для **емоційного висловлення незадоволення** певною ситуацією, особою, предметом або фактом.

Як приклад наведемо комунікативну ситуацію з фільму «Die Welle», де хлопець намагається довести, що пріоритети суспільного інтересу змінилися до крайньої межі ницості, якщо найбільшу цікавість для людей становить скандально відома особистість Періс Гілтон.

Dennis: *Martin, jetzt sag du mal, ja? Sag mir, soll man eigentlich heutzutage rebellieren? Es hat eh alles keinen Wert mehr, ja?* (Мартіне, ти зараз же це скажеш, так? Скажи, сьогодні треба бунтувати? Це все вже не ціниться, так?).

Junge: *Das ist der Zeitgeist, jetzt guck dich doch mal um. Die meist gegooglte Person im Internet ist wer? Paris "Fucking" Hilton* (Це дух часу, подивись навколо себе. Про кого найчастіше шукають інформацію в пошуковій системі інтернету? Про бісову Періс Гілтон) (Die Welle, 00:08).

Вживаючи питальне речення: *die meist gegooglte Person im Internet ist wer?*, хлопець намагається продемонструвати **незадоволення** станом розвитку сучасного суспільства. Питальне слово, винесене у постпозицію до основного змісту питального речення, посилює емоційний складник усього висловлювання. Як результат, запитання набуває негативного відтінку значення.

Складні речення на позначення спеціальних запитань використовуються у двох випадках, а саме для:

розширення змісту питання – (**W + V + N, K N + Si + V?**): *Was haben Sie in der Universität gemacht, wo Sie denn nach Ulm wollten?* (Що Ви робили в університеті, якщо збиралися до Ульма?) (Sophie Scholl. Die letzten Tage, 00:15), де **K** – сполучник сурядності або підрядності; **W + V + N K V + (N, E)?**: *Warum bist du vernünftig und bleibst hier?* (Чому ти такий розумний і при цьому залишаєшся тут?) (Im Juli, 00:23), де **E** – другорядний член речення, що впливає на предикативну будову спеціального питального речення;

створення емоційного напруження – (**A, K W + V + N?**): *Das bin ich aber wer bist du?* (Це я, а хто ти?) (Der Krieger und die Kaiserin, 00:32), де **A** – розповідне речення, яке розширює або доповнює зміст запитання.

Речення з розширеною структурою не мають додаткових функціональних відтінків, крім запиту інформації. Додаткові семантико-синтаксичні засоби сприяють уточненню певних фактів, що мають стосунок до запитання, але не впливають на комунікативну роль запитання загалом.

По-іншому реалізують себе речення, питальна частина яких міститься наприкінці висловлювання. Зазначаючи перед самим питанням додаткову інформацію, мовець виражає своє незадоволення від ситуації, яка виникла в процесі розмови. Відповідно, він передає напруження і співрозмовникові.

Як приклад можна навести ситуацію з фільму «Das Experiment» спеціальне питання вживається Таремом для вираження презирливості до спецагента, якого він випадково розсекретив.

Tarek: *Das bin ich aber wer bist du? Name. Dienstgrad. Waffengattung. Na, man kann mich nicht verarschen.* (Це я, але хто ти? Ім'я. Ранг. Рід військ).

38: *Steinhoff. Luftwaffenmajor.* (Штайнхов. Майор військової авіації) (Das Experiment, 00:32).

Речення *Das bin ich aber wer bist du?* відтворює напруження Тарека від тієї ситуації, яка з ним трапилася. Він не очікував, що зустріне тут спецагента, тому почуває себе незручно в цій ситуації. Своє напруження він передає за допомогою спеціального питального речення.

Висновки. Отже, у мовленні персонажів німецьких художніх фільмів спеціальні питальні речення є основним засобом формулювання інтеррогативного висловлювання, яке одночасно є основним засобом стимулювання розмови. Незважаючи на це, комунікативні функції спеціальних питальних речень тісно пов'язані з компонентним складом предикативної одиниці, яка лежить в основі такого висловлювання. Порушення порядку розташування головних членів або доповнення структури речення через модальні дієслова чи додаткові предикативні структури здатні повністю замінити інтеррогативну спрямованість висловлювання, перетворюючи його на нарікання, незадоволення ситуацією мовлення, здивування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вельман Х. Грамматика немецкого языка. Звук. Слово. Предложение. Текст. Москва : Московский лицей, 2009. 568 с.

2. Кострова О.А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка. Москва : Флинта, 2004. 238 с.
3. Лозинская Е.А. Сложноподчинённые предложения с вопросительным предложением второго порядка в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Калинин, 1973. 26 с.
4. Наумова М.В. Интеррогативный диалог (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук. Белгород, 2005. 150 с.
5. Duden. Die Grammatik. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich : Dudenverlag. 2006. 1343 s.
6. Kaiser D. Sprache der Nähe – Sprache der Distanz: eine relevante Kategorie für den DaF-Unterricht. *Deutsch als Fremdsprache*. 1996. S. 3–9.
7. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache. Mannheim. 1993. 1101 s.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Das Experiment, Regie : Oliver Hirschbiegel. Deutschland: Fanes Film, Senator Film Produktion GmbH, Seven Pictures, Typhoon AG. 2001. 119 Min.
2. Lola rennt (Spielfilm), Regie: Tom Tykwer. Deutschland : X-Filme / Creative Pool / WDR / arte. 1998. 81 Min.
3. Sophie Scholl – Die letzten Tage (Spielfilm), Regie: Marc Rothemund. Deutschland: Goldkind Filmproduktion GmbH & Co. KG (München), Broth Film (München); in Co-Produktion mit: Bayerischer Rundfunk (BR) (München), Bayerischer Rundfunk (BR) / Arte (München), Südwestrundfunk (SWR) (Stuttgart), Arte Deutschland TV GmbH, Baden-Baden. 2005. 116 Min.
4. Wer früher stirbt, ist länger tot (Spielfilm), Regie : Marcus Hausham Rosenmüller. – Deutschland : Roxy-Film Farbe. 2006. 102 Min.
5. Die Welle (Spielfilm), Regie : Dennis Gansel. – Deutschland: Rat Pack Filmproduktion GmbH, Constantin Film Produktion. 2008. 107 Min.

УДК 811.111'22:159.964.21

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ КОМУНІКАНТА-ОБ'ЄКТА ПРИМИРЕННЯ

NONVERBAL MEANS IMPLEMENTING STRATEGIC AIMS OF THE INTERLOCUTOR WHO IS THE OBJECT OF RECONCILIATION

Передон Н.О.,

orcid.org/0000-0002-4755-8285

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Стаття присвячена дослідженню невербальної поведінки об'єкта примирення (учасника комунікативної ситуації «примирення», що є постраждалою внаслідок конфлікту стороною). Виокремлено та проаналізовано невербальні компоненти комунікації, за допомогою яких реалізуються кооперативна та конфронтаційна стратегії спілкування. Встановлено, що невербальній поведінці об'єкта примирення притаманне об'єднання НВК у кластери. Теоретичні положення проілюстровані прикладами з творів сучасної англомовної літератури, що репрезентують ситуацію «примирення» в усній неофіційній комунікації.

Ключові слова: невербальні компоненти комунікації, комунікативна ситуація «примирення», об'єкт примирення, ініціатор примирення, кооперативна стратегія, конфронтаційна стратегія.

Статья посвящена изучению невербального поведения объекта примирения (участника коммуникативной ситуации «примирение», который является пострадавшей вследствие конфликта стороной). Определены и проанализированы невербальные компоненты общения, с помощью которых реализуются кооперативная и конфронтационная стратегии коммуникации. Установлено, что невербальному поведению объекта примирения присуще объединение НВК в кластеры. Теоретические положения проиллюстрированы примерами из произведений современной англоязычной литературы, в которых представлена ситуация «примирение» в устной неофициальной коммуникации.

Ключевые слова: невербальные компоненты коммуникации, коммуникативная ситуация «примирение», объект примирения, инициатор примирения, кооперативная стратегия, конфронтационная стратегия.